

D.Szakács Anita

Munczy Béla cigányprímás

Első világháborús frontnaplói (1916-1917)

A magyar társadalomba integrálódott cigányság polgárosodás kori történetéről, e családok polgárosodásáról, beilleszkedéséről, kitörési, bizonyítási lehetőségeiről máig csekély ismerettel rendelkezünk. A soproni Munczy muzsikus cigány-család a házasságok révén is szervesen beilleszkedett a helyi polgári társadalomba. De az iskoláztatott lányok kiházásításánál nagyon fontos volt a más neves muzsikus cigánycsaládokkal, így a Dankókkal való kapcsolatok létrehozása. A család férfitagjainak magas művészi szintű előadói életpályái alapos zeneművészeti tanulmányokra épültek, a család zenésztagjai a kor ún. „hagyományos” cigányzenéje mellett klasszikus zenei képzettséggel, műveltséggel, repertoárral is rendelkeztek. A Munczy család gazdag levéltári irathagyatékának feldolgozása¹ egyaránt tartalmaz speciális és általános vonatkozásokat, az életutak egy foglalkozáscsoporton belül az integrálódás, polgárosodás egyik útját mutatják be. E gazdag családi forrásanyagban mindenképpen speciálisnak kell tartani a későbbi soproni cigányprímás, Munczy Béla, 1916., 1917. évi roppant személyes hangvételő, gondosan megfogalmazott frontnaplóját.² Míg a családtörténet mind Sopron város, mind a magyarországi muzsikus cigányság polgárosodás kori történetének egy fontos szellete, Munczy Béla frontnaplói az első világháború poklának egy eddig szociológiai szempontból ismeretlen és dokumentálatlan túlélőjének, a tanult, professzionális muzsikus cigánynak a gondolatait, cselekedeteit rögzítik. Engedtessek meg, hogy a Munczy családról, és Munczy Béla frontnaplójáról kissé részletesebben is beszéljünk.³

A Munczy család neve szorosan összefüggött Sopron 19-20. századi zenei életével, zenekultúrájával. A család jelenleg első ismert generációját az 1861-ben a „csepregi zenésztársaság” prímásaként tevékenykedő Munczy Ádám (1819–1904) képviselte. A korábban Alsószoporon lakó Munczy család ez évben telepedett le Sopronban, az Új utcában. Az öt gyermek közül már ekkor kiemelkedett az apja zenekarában játszó, 15 esztendőes Lajos, aki 1870-ben Tschürtz Elvinát feleségül véve soproni polgár családba házasodott. A következő évben a második generáció

¹ Kutatási segédlete: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (= SL), XIV. 152. Munczy Lenke iratai, 1879-2000 (= XIV. 152). Iratjegyzék. Rendezte, összeáll.: D. SZAKÁCS ANITA. Kézirat. Sopron, 2008. 1– 12.

² A számozatlan frontnaplók (6 db füzet) a SL XIV. 152. Munczy Lenke iratai. 2. d. 4. tét. Munczy Béla naplói, 1916-1917 alatt találhatóak.

³ A családtörténethez a fenti levéltári iratanyagon kívül felhasznált szakirodalom: BERECZ DEZSŐ: 70 éve halt meg Munczy Lajos. Soproni Szemle, 1980. 2. sz. 184-187.; BARANYAI LENKE: A Munczy család. Soproni Szemle, 2003. 1. sz. 70-77. A folyóiratszámokra ld.: Soproni Szemle, 1937-1944., 1955-2004. CD-ROM. Bp., 2005.

legtehetségesebb tagja, Munczy Lajos (1846—1910) volt. Tehetségét hg. Esterházy Pál fedezte fel, és továbbtanulását is támogatta: Munczy 1872-ben a bécsi konzervatórium hegedű tanszakára iratkozott, amelyet két év alatt kitűnő eredménnyel végzett el. Bár két esztendeig a bécsi Operaház zenekarában hegedült, 1875-ben visszatért Sopronba, és 18 tagú zenekart alapított. A hangverseny-pódiumok gyakori, kedvelt előadója volt; klasszikus darabokat is játszott, kamarazenevel is foglalkozott. Az 1880-as évek derekától immáron európai turnékon vett részt: Németország (Baden, München), Csehország fürdővárosai, Norvégia következett. 1885-ben a portugál királyi udvartól kaptak hosszabb időre meghívást. 1886-ban zenekarával részt vett Liszt Ferenc temetésén (Beyreuth). Ez év végén került sor az első, nagyszerű amerikai körútra (pl. New York, Washington, Philadelphia, Boston), melyről sikerekben és anyagilag is gazdagon tért vissza Sopronba. 1891 végén ismét amerikai turnéra indult. 1895-ben a budapesti Royal Orfeummal szerződött; a fővárosba költözött; kortársai a fővárosi cigányzenészek nesztoraként tisztelték. 1897-őszén Erzsébet királyné budapesti látogatásakor a városligeti Gerbaud-pavilonban zenélt az uralkodó hitvesének. 1910 áprilisában, hosszantartó betegségben utódok nélkül halt meg, kívánsága szerint Sopronban temették el; sírját Róna József szobrászművész Cinka Pannát ábrázoló idealizált alkotása díszíti. A háborús naplók író ifj. Munczy Béla unokaöccse volt a világhírű primásnak. Az apa, Munczy Ádám legkisebb fia, id. Munczy Béla (1862—1911) csellista volt, szintén a bécsi konzervatóriumban tanult, majd zenélt bátyja zenekarában. A család szemében rangon aluli házasságot kötött Vidák Terézzel; frigyükből négy gyermek, Irénke (1894—1926), Aranka (1898—1981), az apa nevét viselő Béla (1896?–1938), és Margit, későbbi nevén Lenke (1902—2001) született. Míg az apa a távolban turnézott, többek között Hamburgban, Párizsban, ahol Dankó Pista zenekarában is játszott, a család otthon nem egyszer nehéz körülmények között tengette életét. Felesége 1902. december 28-án kelt levelében férje szemére hányja, hogy az általa küldött 20 forint csak a házbér és a koszt kifizetésére elegendő, melyből a gyerekek ruháztatására már nem is futja. A levélhez van csatolva a kis Béla néhány soros írása is, melyben arra kéri édesapját, hogy küldjön cipőre és ruhára pénzt, mert nem tud iskolába menni. Felesége korai halála után Munczy Béla egyedül nevelte az árvákat, nehéz anyagi helyzetében fölöttébb sérelmesnek találta, hogy bátyja jelentős vagyona nem a Munczy családtagokra szállt. Tehetsége ellenére kisebb, helyi jelentőségű zenekarokban muzsikált. Valószínű mind az anyagi nehézségek, mind a félresiklott pálya közrejátszott az érzékeny, csalódott művész korai halálában, aki 1912-ben 49 évesen halt meg. Az

árvákat Munczy Mária (1867–1933) és férje, az ugyancsak zenész, Bécsben végzett hegedűművész, a műgyűjtőként is ismert Makkay Béla (1866–1946) fogadták magukhoz és nevelték.

Ifj. Munczy Bélát (1896?-1938) rendkívül érzékeny, finom lelkialkatú férfiként tartották számon családtagjai, ismerősei. A fiatalember hegedülni tanult, de az első világháború megakasztotta pályáját. Besorozták katonának, a magyar királyi I. honvédség 3. zászlóalj 3. századának 3. szakaszánál szolgált; egyaránt harcolt az olasz fronton (1916), és később az orosz-lengyel fronton (1917) is. Első világháborús frontnaplói hat, mára már néhol alig olvasható, ceruzával írott kötetben maradtak fenn. (Az I. köt. 1916. február 4.-július 31., a II. kötet 1916. augusztus 8.-október 13., a III. kötet 1916. október 14?-december 31., a IV. köt. 1917. január 1.-április 7., az V. köt. április 28.- augusztus 25., a VI. köt. augusztus 27.-december 31.) A naplók oldalai szinte napi részletességgel hozzák az isonzói front poklát, majd az ennél nyugodtabbnak tűnt „keleti” frontot; a lövészárkok kiskatonájának mindennapjait, túlélési stratégiáját, mozgástereit. A naplókba olykor versbetétet is írt. E forráscsoport mellett fennmaradt több, döntően mostohaanyjához írott tábori levelezőlap, amely az erős cenzúra mellett Munczy Béla dalműveiből őrzött meg párat. Az utókor számára szerencsésen fennmaradt néhány frontfénykép, amely az együtt fényképezkedő bajtársak mellett a cigányzenészek békésebb pillanataiba is betekintést nyújt.

Munczy Béla nagyon részletes 1916-1917. évi frontnaplói nem csak az első világháború időszakának nagy jelentőségű publikálatlan kordokumentumai, amelyben egy közkatona mindennapi frontélete, félelmei, vágyai elevenednek meg, de külön specialitása e dokumentumnak, hogy mindezeket a sorokat egy nagytehetségű, ismert cigányzenész család egyik tagja vetette papírra. A korban közkedvelt naplóírásnak köszönhetően a naplók szerzőjének személyes, belső gondolataiba, lelki világába adnak betekintést.⁴ A naplók hasábjain többször is felmerül a jövőtől való félelem gondolata: *„én magammal nem törődöm csak hozzátartozóimat sajnálom (ha esetleg elesnék a hazáért). Ha úgy sebesülnék, hogy nem tudnám foglalkozást folytatni, jobb ha ott maradok! Mert csak nyűg lennék mások nyakán. Az Isten segítsen meg!”* - írja 1916. június 19-én kelt bejegyzésében. Gondolatainak középpontjában az otthon maradt hozzátartozók és a zene áll: *„Tegnap mielőtt elindultam volna aludni sokat járt a fejemben, hogy mi lesz velem, ha az Isten haza segít épen. Most már 8. hónapja is elmúlt, hogy katona vagyok és a muzsikával nem foglalkoztam és több mint egy hónapja, hogy hegedű nem volt a kezemben. Még csak most tudtam volna igazán a muzsikának élni és tanulni.”* - írja 1916. augusztus 24-i feljegyzésében. A zenéhez való kötődéséről ad számot az a bejegyzése is,

⁴ A számozatlan naplók szövegrészleteit betűhíven közlöm. (Lelőhelyre ld. a 2. sz. jegyzetet.)

amikor a fronton működő roma bandáról tudósít: *„Beszélték, hogy van itt egy kis roma banda a tiszték részére. Este felé felkerestem őket. Kettő járt a papával egy bandába, egyik a Banda Manczi öccse. Szerencsések! Ha az ezred pihenőbe jön, akkor, mint cigányzenekar a tiszték részére szerepelnek, és ha állásban van, akkor vissza mennek a Trainhez. Megkértem őket, ha tudnak valamit az érdekemben tenni, úgy tegyenek.”* Kérése 1917. július 22-én teljesült, amikor is beválasztották a pótzenekarba: *„Ebéd előtt hívtak. Megkaptam a hegedűt és a százados muzsikáltatott velem. Velem meg volt elégedve, egy brácsás is van az is kapott brácsát. Még egy hegedű van azt meg egy falusi roma kapta meg. Ez szegény nem sokat tud. A századosnak sem tetszett. Még egy szakaszvezető is jött hozzánk. Ez nagyon ügyes, mi alkotjuk a pót zenekart. Ebéd után mindjárt hívtak is bennünket muzsikálni. Később hozzánk jöttek a többi romák, vagyis a régi banda is és térzenét csináltunk. Holnap ide hurcolkodunk a többi romához, kapunk egy külön fedezéket és együtt lesz az egész banda. 9-en leszünk..”*

A naplók lapjain a zenélésen kívül megjelennek az I. világháború szörnyűségei, a katonák szenvedései, megpróbáltatásai, a frontvonalak mozgása, a katonai sikerek és kudarok. Az 1916. szeptember 14. és 15-ei naplórészlet részletesen beszámol az olasz támadásról. *„Este 12-től 5-ig dolgoztunk. 1/2 6-kor rém erős ágyútűzbe kezdett az olasz. Egész nap mi körülöttünk vágódnak a lövedékek az ágyúból és a nagy bombák. Nem is képzeltem, hogy ilyen ágyútűz létezik. Nincs, egy másodperc melyben ne explodálna egy löveg. Egész nap halálfélelemben húzódunk a fedezékünkbe és várjuk, hogy mikor vág be a bomba a dolinánkba. Délután be is vágott a Dolina szélébe ahol a sebesült vivők fedezéke volt. Délután ötkor mi is bementünk az állásba. Mindjárt a bemenés rémes volt. Egy helyen az állás bedöntve és a romokon, halottakon keresztül kellett mászkálni. Ez a rész a 12. Biene nagyon be van neki löve minden percben küldi a bombákat és repülnek a kövek. Egy deszkát találtam és a fal mellé húzódva a fejem fölé tartottam evvel védtem a fejem. Tőlem jobbra egy pár embert betemetett a gránát, kiásták őket. Egész estig ágyúzott a sötétség beálltával kicsit csendesült az ágyútűz. Ezt az időt az állás javítására és a halottak elszállítására használták fel. Reggel virradatkor megint megkezdődött az ágyúzás és tartott egész 12 utánig. Ezután a gyalogság (az olasz) kezdett felvonulni és a jobbszárnyon támadott. Már majdnem a hátunk mögött volt. Látta, hogy nem megy semmire, elkezdte az állást löni sorra, minden lőrést. Egész össze van döntve a jobbszárny állása. Rémes helyzetben voltam tőlem jobbra, balra halomra dönti az állásokat és már közeledik felém. Épp egy sebesültet kötöttem be, mikor a hátam mögött a dombon vágott be a csim bumm. A fejemre esett egy darab kő, de csak megdagadt nem tört be. Most mit csináljak, ha itt maradok biztos halál, mert addig még a lőrést látja, nem nyugszik, ha a romokon keresztül szaladok, a*

gyalogság tüzel rám és talán egy csim bumznak szaladok elébe. Végre elhatároztam, hogy balra szaladok! Jézusom! Milyen látvány tárult elém. Az állás teljesen össze döntve a halottak halomszám, egyiknek fejveleje látszik, a másik még hörög és itt kellett keresztül szaladnom. [...] Nagyon sok a sebesült és a halott! [...] Este kihordták a hullákat, de mennyi volt! Es az állást javították. Leírhatatlan amit ma kiálltam!"

A háború borzalmainak leírása mellett említést tesz a kiképzésekről, a „Gelenksübug“-okról, a „Marschübung“-okról, az előadásokról a gázmaszk és a kézi-gránát használatáról, a kivonulásokról, részletezi a szállítás, ellátás, étkezés problémáit. De oly hétköznapi problémák is említésre kerülnek, mint a tisztálkodás hiánya következtében fellépő tetvek: *„Ma találtam az első lakótársakat magamban. Biztos a ruhákkal kaptam vagy pedig itt a helyiségben ahol alszunk van, mert tegnap este mentek ki belőle oroszok. (1916. aug. 24.)”* Vagy az éhezés következtében fellépő terménylopások: *„A vacsora kávé, és káposzta üresen. Nagyon rossz volt. Nachtischnek szereztem kukoricát és megsütöttem. Ez az első eset, hogy a kertből elvittem valamit. Katonához illik!”* Bepillantást nyerhetünk a fronton ünnepeelt karácsony estéjébe is, melynek előestéjén a katonák karácsonyfát állítottak és un. *„Liebesgabe”-kat* kaptak, mely a Weis Manfred töltény gyáros ajándékát tartalmazták egy tábla Kugler csokoládé, 25 cigaretta, 5 szivar, zsebkendő és bonbon. Kortörténeti utalásokra is találunk példát a naplókban, mint Románia hadüzene-tére, melyről a következőképpen ír: *„Öt óra után felolvastak egy hadsereg parancsot melyben az állt, hogy Románia hadüzenetet küldött és az ütközet már meg is történt. Orvtámadást intézett ellenünk. Na hát hogy mi lesz velünk az Isten tudja? Ez már mégis csak sok! Nem tudom, hogy mit akarnak, hogy még tovább folytatják, hiszen reménytelen a helyzetük! Pedig folytatni fogják az utolsó emberig és mégis majd veszünk. Borzasztó ember mérszárlás! (1916. aug. 28.)”* Ugyancsak említésre kerül József főherceg látogatása a Storjei táborban, valamint Ferenc József halála, akire Munczy csak szegény öregként tesz utalást, aki nem érte meg a háború végét (1916. nov. 22.). A napló a következőképpen tudósít az új király, IV. Károly látogatásáról: *„Reggel már 1/2 4-kor keltünk. Negyed 6-kor állt a század és 6-kor indultunk. 9 óra után jött a király! Minden kitüntetettet megszólított. Egész közel beszélt hozzájuk. A hátam mögött állt a hadapród és annak is van kitüntetése, hát ahhoz is beszélt. Így egész közel állt hozzám. Kék szeme, szőke haja és bajusza van, közepes magas. Nagyon meg van törve, nem úgy néz ki mint a fényképeken. Ilyen sok magas rangú tisztet még sosem láttam együtt. Csupa tábornok! Emlékezetes nap lesz, ha az Isten meghagyja az életemet. (1916. december 17.)”* Valamennyi napló hangvételét végig kíséri a remény, a várakozás egy szebb, békésebb jövő iránt. Az utolsó napló ismét az olasz harcszíntérről tudósít,

majd 1917. december 31-vel szakad meg Görr városának visszafoglalásával. Hogy Munczy Béla pontosan mikor szerelt le, még további kutatásokat igényel. Hazatérve zenekart alakított és a zenének élt. Fiatalon, 1938 tavaszán - nem kizárt, hogy a fronton szerzett betegségeknek is köszönhetően halt meg.

A foglalkozáscsoportot tekintve bizony egyedinek nevezhető frontnaplók az elmúlt évek során kerültek elő Munczy Béla testvérének, Munczy Lenkének a levéltári anyagából. A családra vonatkozó adatokhoz kiegészítő adalékul szolgál Makkay Béla és Munczy Lajos családi levéltára. A családi iratok sokaságán keresztül, melyek személyi dokumentumokat, anyakönyveket, iskolai értesítőket, levelezéseket és fényképeket tartalmaznak a cigányzene jeles képviselőinek életútja és története bontakozik ki, akik a magyar népzene mellett operettekkel, operákkal is elbűvölték a nagy közönséget.